

EEN CRISIS IN DE OPENBAARHEID

mr. a.e.m. ribberink

Het is al weer enkele maanden geleden dat de Nederlandse televisie een ieder die enig gevoel voor het verleden heeft, opschrikte. Dat gebeurde in een uitzending van Panoramiek, waarin de N.O.S. aandacht schonk aan de situatie op het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage. Jammergenoeg kijken niet veel mensen naar Panoramiek. Want deze uitzending was werkelijk de moeite waard. En wel om twee redenen:

- a. op het scherm werd door middel van fragmenten van gesprekken en door close-ups van documenten een beeld gegeven van de preciaire toestand waarin het archief zich bevindt;
- b. even duidelijk kwam naar voren dat de vaste kamercommissie van C.R.M. of weinig belang hecht aan de archiefstukken en er dus geen geld voor over heeft, of er wel enige, je zou zeggen toeristische, belangstelling voor heeft maar er geen geld voor kan vrijmaken.

Hoe dan ook, het beeld dat men kreeg van het Rijksarchief was zeer somber. Men eindigde de uitzending met te stellen dat het voor de archiefstukken beter zou zijn, ze aan particulieren te verkopen, in plaats van ze in Den Haag te laten verrotten.

Enkele weken na deze uitzending hebben we de volgende vragen voorgelegd aan het Algemeen Rijksarchief:

- a. Kunt U een al dan niet korte beschrijving geven van de problemen met betrekking tot a.o. de opslag en de conservering van de stukken?
- b. Wilt U een oordeel geven over de houding van de regering en het parlement t.a.v. Uw moeilijkheden? Is er in deze kringen begrip voor Uw moeilijkheden?
- c. In hoeverre gaat nog op het woord van Robert Fruin: "Zoover hebben wij het in de laatste jaren gebracht, dat onlangs een vaderlandsch geleerde, die wegens zijn veelvuldig bezoek aan buitenlandsche zoo- wel als binnenlandsche archieven de gegevens bezit voor een billijk oordeel, heeft durven verzekeren, dat ons archiefwezen de vergelijking met dat in andere landen niet behoeft te schromen en zelfs in de meeste opzichten dat van Duitschland, Frankrijk en Engeland overtreft." (Afscheidsrede, 1894)?

De Algemene Rijksarchivaris, Mr. A.E.M. Ribberink, antwoordde zelf:

Een crisis in de openbaarheid.

Op donderdagmorgen 27 april 1972 vergaderde de vaste commissie voor C.R.M. van de Tweede Kamer in het Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhage. Dit bezoek en de grote belangstelling van de Kamerleden bij de inspectie van de dienst geven enigszins een antwoord op Uw vraag naar de houding van het parlement ten aanzien van de moeilijkheden bij het uitvoeren van de Archiefwet 1962. Men was verrast en geschokt. Verrast over de onvoorstelbare rijkdom van de archieven aan wetenschappelijke en culturele waarden en geschokt over de toestand van het geheel. Op zondagavond 7 mei werd de schok door de

televisie doorgegeven aan het nederlandse volk. De N.O.S. was al enige tijd in het Algemeen Rijksarchief aan het werk voor de Thorbecke-herdenking. Het parlementair bezoek werd aangegrepen voor een Panoramiek-uitzending over het archiefwezen. De reportage is door verrassend veel mensen gezien en is hard aangekomen.

Het dagblad Trouw reageerde op 8 mei. "Het is", zo schreef de televisiekriticus van Trouw o.m., "al vaker voorgekomen, dat generaties Nederlanders de culturele nalatenschap van hun voorgelacht verwaarloosden, maar de toestanden in het Rijksarchief, waar letterlijk onze rijkste erfenis van eeuwen ligt te verkommeren, lijke rigoureuze gevolgen te zullen krijgen dan de beeldenstorm".

Een lezer, H. Leydekkers uit Waddinxveen, schreef op 25 mei in hetzelfde blad, dat hij "met klimmende verontwaardiging en verbijstering had zitten kijken hoe een stuk Nederlands historisch bezit van ellende en door verwaarlozing verloren dreigt te gaan".

Ook het gronings historisch studentenblad GRONIEK reageerde en gaarne wil ik als hoofd van dienst proberen een antwoord te geven op de gestelde vragen.

ad. a:

De geschiedenis van het openbare archiefwezen in West-Europa begint in 1789 met de benoeming van de volksvertegenwoordiger A.G. Camus (1740-1804) tot archivaris van de Assemblée Nationale.

De voorgeschiedenis gaat ver terug en is verbonden met namen van geheel verschillende aard. Zo was Camus een geestverwant van de diplomaticus J. Mabillon (1632-1707) en een tijdgenoot van de feudist F.E., zich noemende Gracchus Babeuf (1760-1797), een voorloper van het communisme, en van de commissaris van de Trésor des chartes C.F. Lebrun (1739-1824), die bekendheid verwierf als derde consul en als gouverneur-generaal van Holland.

Camus vertegenwoordigde een middengroep, een "tiers parti", welke streefde naar samenspel tussen bestuur en bestuurden. Openbaarheid vormde, dacht men, daartoe een belangrijk instrument. Men streefde naar openbaarheid van de vergaderingen van de volksvertegenwoordigers en naar openbaarheid van het bestuur. De door Camus en zijn geestverwanten uitgelokte archiefwet van 12 september 1790 bepaalde dan ook, dat de papieren neerslag van het handelen van de Assemblée drie dagen per week door het publiek kon worden ingezien: "Des archives seront ouvertes pour répondre aux demandes du Public trois jours de la semaine".

Het directoire en de Napoleontische reactie maakten een einde aan de openbaarheid. De brusselse rijksarchivaris P.J.M. de l'Ortye (1753-rond 1832) rapporteerde in 1829 aan zijn baas, de administrateur voor het onderwijs D.J. van Ewijck (1786-1858), dat de Napoleontische administratie de archiefwetten van 12 september 1790 en 7 messidor an 2 (25 juni 1794) weliswaar niet had afgeschaft, doch dat ze geen gevolg meer hadden, omdat er voor overheid en ambtenaar geen enkele sanctie stond op het niet-uitvoeren van deze wetten.

De romantiek bevorderde de openbaarheid van de archieven, voor zover deze het verre verleden betroffen. Zelfs de Archiefwet 1918 beperkte de openbaarmheidsplicht nog tot de overheidspapieren van vóór 1813. Eerst de op 1 mei 1968, na lang aarzelen van kracht geworden Archiefwet 1962, sluit met de 50-jaren termijn aan op de openbaarheid als politiek instrument.

J.R. Thorbecke schreef hierover eens: "Openbaarheid, dit is de groote, algemeene school van politieke opvoeding".

De wettelijke bepaling dat de overheidsarchieven na 50 jaar moeten worden overgebracht naar de openbare archiefbewaarplaatsen en daar toegankelijk gesteld, is intussen maatschappelijk reeds achterhaald. De gemeenschap vraagt om kortere termijnen. Men denke aan de regeringsopdracht aan de rijkscommissie voor vaderlandse geschiedenis tot publicatie van de documenten betreffende de verhouding Nederland-Indonesië in de jaren 1945-1950.

Het openbare archiefwezen, dat afgezien van enkele grote gemeenten als Amsterdam, Rotterdam en Utrecht, die over uitstekend geoutilleerde gemeente-archieven beschikken, gebouwen, gelden noch personeel bezit voor de uitvoering van de Archiefwet 1962, heeft in het leven van de dag te maken met een maatschappelijke werkelijkheid, die administratief, wetenschappelijk en recreatief vraagt om kortere termijnen en grotere toegankelijkheid dan de wet van 62 geeft. Er is een groeiende vraag naar scriptie- en studieprojecten, naar steun voor activiteiten op het gebied van de plaatselijke - en de streekgeschiedenis en er is een al te omvangrijke genealogische vraag. Deze gewettigde publieke verlangens moeten worden opgevangen in verouderde gebouwen en met onvoldoende personeel. De archivaris, die de zorg voor het behoud van unica en preciosa moet verbinden met de zorg voor de openbaarheid, ervaart dagelijks aan de lijve de waarheid van het spottende woord, dat het publiek een groot gevaar is voor het behoud van de stukken en de ondergang van de archivaris. Over details als brandgevaarlijke gebouwen, verduisteringsgevaaren, vocht, schimmel en andere opslag- en conserveringsproblemen hoeft hierna niet verder te worden gepraat.

ad b:

Indien de leiding van de rijksarchiefdienst er niet in slaagt begrip te kweken voor het belang van een ordelijk beheer van de overheidsarchieven en van een goed geregelde openbaarheid, zoals vereist door de Archiefwet 1962, dan heeft deze leiding gefaald.

ad c:

Robert Fruin roemde terecht.

In de jaren 1875-1901, toen Jhr. mr. Victor de Stuers chef was van de departementale afdeling Kunsten en Wetenschappen, was het nederlandse archiefwezen tot grote bloei gebracht. Een belangrijke rol speelden hierbij befaamde archivarissen als mr. S. Muller Fzn (1848-1922) en Jhr. mr. Th.H.F. van Riemsdijk (1848-1923).

In de jaren 1887-1912, toen Van Riemsdijk algemene rijksarchivaris was, bloeide het nederlandse archiefwezen en stond het theoretisch en praktisch internationaal aan de spits, zoals eerder en in die volgorde het franse (Camus), belgische (Gachard) en duitse (Von Löher) archiefwezen.

Robert Fruin sprak terecht de door U uit zijn afscheidsrede van 1894 geciteerde woorden. Er waren toen vele redenen om dankbaar te zijn. Sinds Jan Romeins wet van de remmende voorsprong weet men echter maar al te goed, dat succes nogal eens leidt tot een zekere zelfvoldaanheid, ook bij organisaties, tot stilstand en tot achterblijven. Deze ontwikkeling werd bij de rijksarchieven bovendien bevorderd door de toestand ten departemente.